

‘Met zijn allen’

Gerda Baardman

Er zijn mensen die er helemaal niet van houden: samen vertalen. Ik zweer erbij.

Dan heb ik het niet over de kamikazevertaling met een team vertalers die elkaar niet kennen, die door de uitgever bij elkaar zijn gezocht, elk een willekeurig stuk toegewezen krijgen en elkaars tekst pas zien nadat alles is geredigeerd door een eindredacteur die door de uitgever is aangesteld. De meerpersoonsvertaling omwille van de tijdwinst – meestal vooral non-fictie.

Ik heb het over de meerpersoonsvertaling die wordt gemaakt door twee collega's -- of meer, daar kom ik later op terug -- die elkaar hebben uitgezocht omdat ze elkaar en elkaars manier van werken kennen en waarderen, omdat ze graag met elkaar werken en omdat ze op elkaars deskundigheid en elkaars kritische blik vertrouwen om samen een betere vertaling af te leveren dan ze in hun eentje hadden gekund.

Dat is een heel ander soort meerpersoonsvertaling. Die kan ook tijdwinst opleveren – althans voor de uitgever. De vertalers zelf zijn er meer tijd aan kwijt. Niet alleen vertalen ze het gedeelte dat ze na onderling overleg op zich hebben genomen, maar ze lezen ook elke letter van het deel dat de ander, of de anderen, heeft of hebben vertaald. Ze zoeken samen naar oplossingen voor vertaalproblemen, voor ambigüiteiten die door de hele tekst voorkomen, woordspelingen, thuistaal van de personages, verborgen verwijzingen en citaten, intertekstualiteit.

Ze overleggen voortdurend: per mail of chat, per skype of samen aan tafel met de laptop. Ze wijzen elkaar op dingen die de ander heeft gemist of die verderop in de tekst opnieuw voorkomen maar dan in een andere context, zodat ze anders moeten worden geformuleerd om herkenbaar en toepasselijk te blijven. De ene collega blijkt soms iets te weten wat de andere niet wist of een citaat te herkennen dat de ander over het hoofd had gezien omdat die de bron in kwestie nog niet kende.

Ze zien elkaars bloopertjes, vissen die eruit lachen er dan samen om.

Ik ben bepaald niet de enige die van vertalen met collega's houdt. Er zijn veel vaste duo's waarvan sommige, zoals Henkes en Bindervoet, zelfs een soort merknaam zijn geworden. Mensen die elkaar al een hele tijd inspireren en vonden bij elkaar losmaken. Ik zou me zelfs kunnen voorstellen dat er in de toekomst eens een belangrijke vertaalprijs naar zo'n duo zou gaan.

Samen vertalende collega's houden elkaar bij de les. Ze houden elkaar scherp. Als je al heel lang vertaalt, liggen er routinematigheden op de loer. Bepaalde problemen die je altijd op die ene manier oplost, bepaalde zinsneden, uitdrukkingen, formuleringen of andere persoonlijke eigenaardigheden die altijd in je tekst opduiken, een bepaalde aanpak die niet voor elke tekst geschikt is maar die er in de loop der jaren in is geslopen.

Daarvoor kan een goede collega je behoeden. Al bestaat bij vaste duo's en trio's ook weer het gevaar dat je aan elkaars eigenaardigheden went en ze niet meer ziet. Daarom kan het goed zijn om er af en toe fris bloed bij te halen en over een groot netwerk te beschikken, zodat je niet bij elk boek met dezelfde collega of collega's samenwerkt. En er ook eens een jongere collega bij te vragen om te voorkomen dat je vastroest in het taaleigen van je eigen generatie. Een vertaler moet zich blijven vernieuwen en zo veel mogelijk genres aankunnen. Wij ouwe rotten moeten soms worden wakkergeschud. Bovendien is het goed voor de beroepsgroep dat er nieuwe, jonge aanwas blijft komen. En voor die jonge aanwas is een vertaling samen met een collega die al wat langer meedraait vaak een leuk opstapje om in het vak terecht te komen.

Verder heeft iedereen zijn of haar bijzondere kennisgebieden en deskundigheden. Wie vraag je voor een boek dat in een vroom katholiek milieu speelt? Die-en-die, die is katholiek opgevoed – of nee, Zus-of-zo, die heeft zelfs nog op het Kleinseminarie gezeten. Of het boek speelt op het platteland: dan vraag je die ene collega die op een boerderij is opgegroeid.

Dat moeten dan natuurlijk wel mensen zijn die er dezelfde vertaalopvattingen op nahouden als jezelf, want niets is vermoeiender dan bij het vertalen van een lastige tekst voortdurend over principekwesties te moeten hakketakken.

En je moet elkaar een beetje liggen. Samenwerken met iemand van wie je niets begrijpt of die je zelfs irriteert is ondoenlijk. Gelukkig hebben de meeste vertalers wel een paar basistrekken gemeen: ze houden doorgaans van boeken, van taal, en ze zijn vrij geduldig. En opvallend vaak hebben ze iets met muziek. Of met een muzikant.

Als aan die voorwaarden is voldaan, is niets plezieriger en leerzamer dan samenwerken met collega's. Je steekt er zó veel van op. Bovendien is het gezellig en goed voor het zelfvertrouwen. Er bestaat weinig eenzamers en demotiverenders dan in je eentje te zitten worstelen met een gecompliceerde tekst en steeds zekerder te weten dat je hopeloos aan het verdwalen bent.

Natuurlijk is niets helemaal waterdicht. Ook bij duo's en trio's komt het voor dat je allebei, of alle drie, plus de persklaarmaker, ergens overheen leest. Bij aankomst van de presentexemplaren sla je er een open en ja hoor. Niet zelden op de eerste pagina. Die ontzettend stomme vergissing of typo waar je hart een slag van overslaat. Maar ik durf te beweren dat een goede samenwerking de kans op zoiets wel aanmerkelijk verkleint.

Voor mijzelf komt er nog een voordeel bij: het plannen, het aanhouden van streefdata waarop een bepaald punt moet zijn bereikt. Ik heb namelijk volstrekt geen tijdsbesef. Ja, in de rechteronderhoek van het scherm van de computer staat hoe laat het is en als je je cursor daar even op laat rusten, verschijnt ook nog de datum en de dag van de week. Dat zou dus geen probleem moeten zijn – als je daaraan denkt. Theoretisch weet ik dat best. Maar als mijn oog op een klok of digitale tijdsaanduiding valt die me mededeelt dat het halfnegen is, dan ben ik er de rest van de ochtend van overtuigd dat het halfnegen is, ook als ieder ander door zou hebben dat het inmiddels kwart voor twaalf is. Ik meen te weten dat het halfnegen is en kijk dus niet meer. Gevolg daarvan is dat ik altijd, behalve na mailtjes of telefoontjes van bezorgde medemensen, het gevoel heb dat ik over zeeën van tijd beschik. En dat ik dus voor geen meter kan plannen. Menigmaal heeft een goede collega me voor een rampzalige deadlineoverschrijding behoed. Dank, jongens.

En nu kom ik nog even terug op dat puntje uit het begin van mijn betoog, toen ik zei: ‘Twee collega’s, of meer.’ In de nieuwe regeling van het Letterenfonds voor de toekennig van werkbeurzen lees ik dat twee vertalers per boek voortaan het maximum is om voor een beurs in aanmerking te komen. Dat lijkt mij te categorisch. Waarschijnlijk moet je ergens een grens trekken en ik begrijp dat het Fonds wil voorkomen dat er onverantwoorde groepskamikazevertalingen worden gehonoreerd. Maar voor de vertaling van *De Cirkel* van Dave Eggers waren we met ons vieren: Lidwien Biekman, Elles Tukker, Brenda Mudde en ik, en onze vertaling werd genomineerd voor de Filter-Vertaalprijs, dus zo belazerd kan hij nooit geweest zijn. We hebben hem met ons vieren in intens overleg gemaakt. En ja, dat moest snel. Dat heeft met de werkwijze van Dave Eggers zelf te maken, die zijn definitieve tekst altijd pas een paar weken ná het allerlaatste nippertje beschikbaar stelt voor vertaling. Eggers is namelijk een chaoot. Zijn werkkamer op Valencia Avenue in San Francisco is een nóg grotere puinhoop dan de mijne, en dat wil wat zeggen. Hij kwam drie kwartier te laat binnen en moest over zijn tafel klimmen om de bank te bereiken, waar tussen de stapels boeken en papieren nog nét een plekje vrij was waar hij kon zitten.

Zo kon het ook bij *De Cirkel* gebeuren dat zijn tekst pas kwam toen onze vertaaldeadline al bijna was verstreken.

Er kan dus altijd een reden of aanleiding zijn om van het principe van ‘twee en niet meer’ af te wijken. Ik zou er dan ook voor willen pleiten om eerder naar de motivatie en de kwaliteit van de samenwerking te kijken dan naar het aantal mensen dat de handen ineenslaat om een mooie vertaling af te leveren. Voor mij was het viervrouwschap voor *De Cirkel* wel zo’n beetje het maximum dat ik aan zou kunnen, maar er zijn vast mensen die heel goed met meer mensen kunnen werken, dat weet ik niet. Er lijken me in elk geval omstandigheden denkbaar waaronder dat mogelijk is en ik hoop dat er ook in de toekomst ruimte blijft voor een goed onderbouwde uitzondering.

Gerda Baardman